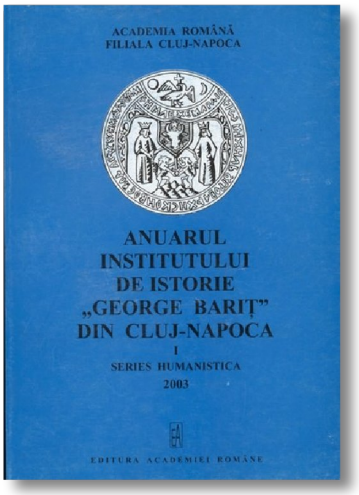

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Traian Herseni: Structura discursului sociologic

Florența Stăvărache

How to cite this article:
Stăvărache, Florența (2003) *Traian Herseni: Structura discursului sociologic*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 1, pp. 233–245. DOI: 10.5281/zenodo.22965480

© 2003: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

TRAIAN HERSENI: STRUCTURA DISCURSULUI SOCIOLOGIC

Florenţa Stăvărache
Institutul de Istorie „George Barit" din Cluj-Napoca

Traian Herseni* este, alături de H. H. Stahl, M. Vulcănescu şi A. Golopenţia, un reprezentant de seamă al Şcolii sociologice de la Bucureşti.

Opera lui sociologică este orientată tematic spre o diversitate de aspecte, rezultate, pe de o parte, din reflecţii asupra societăţii româneşti şi, pe de altă parte, dintr-o perspectivă comprehensivă asupra paradigmelor sociologice. În elaborările sale teoretice, alături de aspectele rezultate din preocupările lui de cercetare a realităţii rurale (sociologie pastorală, sociologia vecinătăţii), trebuie menţionate şi sintezele elaborate în sociologia limbii şi sociologia literaturii. Însă principala năzuinţă a reflecţiilor sale sociologice a fost aceea de a elabora o teorie generală a societăţii.

Lui Traian Herseni îi revine meritul de a fi deschis o nouă direcţie în cercetarea sociologică românească, şi anume abordarea dintr-o perspectivă fenomenologică a sociologiei, a cărui fundament îl constituie interpretarea sistemului social în spiritul ontologiei regionale: „Încercăm adică în spiritul sociologiei fenomenologice să punem problema individ şi societate dincoace de individualism şi integralism şi întreprindem în acelaşi spirit ontologia regională a vieţii sociale"[1].

Un loc aparte în opera lui Tr. Herseni îl ocupă referinţa la ontologie, ce reprezintă o problematizare de natură reflexiv-teoretică, prin care acesta îşi propune stabilirea şi definirea competenţelor şi diferenţelor dintre filosofie şi sociologie în abordarea realităţii sociale, definirea domeniului sociologiei în ipostaze cât mai riguroase.

---

* În unele sinteze asupra Şcolii monografice precum şi în *Istoria sociologiei româneşti* [Ştefan Costea (coord.), Bucureşti, Edit. Fundaţiei „România de Mâine", 1998], deşi Tr. Herseni este menţionat alături de M. Vulcănescu, H. H. Stahl şi A. Golopenţia printre colaboratorii constanţi şi apropiaţi ai lui D. Gusti, evaluarea bibliografică a operei sale este redusă doar la *Tehnica monografiei sociologice*, fără a fi menţionate studiile de sociologie pastorală, precum şi investigaţiile asupra cetelor de feciori, investigaţii importante atât pentru sociologia monografică, cât şi pentru dimensiunea antropologică a operei sale.

[1] Tr. Herseni, *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*, Bucureşti, Edit. I.S.R., 1935, p. 22.

An. Inst. de Ist. „G. Barit" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. I, 2003, p. 233–245

Dimensiunea ontologică este surprinsă, în manifestările ei complexe, în lucrări, studii şi articole, cum ar fi: *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*, urmată de *Prolegomene la teoria sociologică*, apoi *Ontologia spiritului*, *Dialectica spiritului*, *Ontologia vieții sociale* etc.

Aşa cum subliniază Maria Larionescu, concepția lui Herseni despre ontologia regională, deşi supusă unor influențe din fenomenologia germană, prezintă elemente evidente de originalitate: „Conceptul central al noii orientări sociologice propuse de autor este cel de *ontologie regională*, preluat de la Husserl şi redefinit în funcție de cele mai noi achiziții ale gândirii sociale a epocii. Traian Herseni a manifestat abilități deosebite de a-şi asocia antecesori şi aliați prestigioşi cu contribuții recunoscute care l-au ajutat să-şi organizeze premisele concepției sale. Astfel, conceptul lui Husserl de ontologie regională, exprimând despărțămintele existențiale ale realității (natură, spirit, societate), pe care știința le cercetează ca atare, a fost epurat de către Traian Herseni de sensul său originar de esență a regiunilor şi redefinit în conformitate cu ceea ce G. Gurvitch denumea «întorsătura existențială a filosofiei fenomenologice» înfăptuită de Martin Heidegger: după acesta din urmă, «regiunile existențiale nu se deosebesc numai ca esență, ci şi ca existență. Faptul însuşi de a fi, de a se găsi acolo, variază după regiuni. A exista nu înseamnă pretutindeni acelaşi lucru»"[2].

În căutarea unui raport cât mai productiv între filosofie şi sociologie, Traian Herseni menționează ca tendință a acestui raport „realismul", prin care încearcă să construiască o „sociologie ca ştiință a realității". Premisa fundamentală a acestei tendințe este exprimată de Herseni astfel: „Societatea este o realitate omenească şi o realitate temporală. Privită ca realitate, societatea este întotdeauna prezentă, de unde caracterul prezentualist al societății – cu societatea prezentă noi suntem legați esențial, suntem aceeaşi realitate – sociologia este chiar conştiința de sine a unei realități şi teoria unei existențe. Sociologia studiază realități, nu semnificații sau sisteme de cultură"[3].

O contribuție implicită a lui Traian Herseni la lămurirea raportului dintre sociologie şi filosofie o reprezintă opțiunea sa pentru înțelegerea sociologiei ca ontologie a vieții sociale, întrucât sociologia „trebuie să studieze societatea ca existență"[4]. Aici ar mai fi de precizat că termenul de „ontologie" prezent în demersul lui Traian Herseni nu are numai înțelesul de „teoria existenței", cum a fost încetățenit mai târziu de György Lukács[5] şi de alți sociologi şi filosofi marxişti, ci are şi înțelesul de existențial, de existență socială, în cele din urmă. Astfel, în expresia „sociologia ca ontologie a vieții sociale", sensul termenului de ontologie este cel de „teorie", iar în expresia „ontologie regională", „ontologia" înseamnă „existență", existențele vizate fiind: natură, spirit, societate.

---

[2] Maria Larionescu, *Ontologia regională în concepția lui Traian Herseni*, „Revista română de sociologie", anul VIII, 1997, nr.1-2, p. 10.

[3] Tr. Herseni, *Tendințe noi în sociologie*, „Societatea de mâine", anul X, 1933, nr. 7-8-9, p. 154.

[4] Tr. Herseni, *Ontologia vieții sociale*, „Societatea de mâine", anul IX, 1932, nr. 13-14, p. 203.

[5] György Lukács, *Ontologia existenței sociale*, Bucureşti, Edit. Politică, 1975.

În viziunea herseniană, „problema realității sociale coincide cu însăși problema sociologiei"[6]. Ca atare, o știință, pentru a se constitui, trebuie să-și caute obiect în realitate. Pentru majoritatea științelor, dovada existenței unui domeniu distinct, pe care să și-l asume ca obiect de studiu, este ușor de realizat. Dar nu același lucru se întâmplă și cu sociologia. Dreptul ei la existență este pus sub semnul întrebării pe motiv că i-ar lipsi un obiect propriu de studiu. Traian Herseni subliniază și el faptul că „obiectul sociologiei, realitatea socială nu este o existență pipăibilă, încât contestarea și reducerea ei la altă realitate (cea mecanică, biologică sau psihică) se face cu foarte mare ușurință, deși cu foarte puține temeiuri. De aceea, cea dintâi sarcină sistematică a sociologiei este înfățișarea realității sociale ca o regiune existențială proprie, cercetarea omului, a culturii și a societății în ce au ele specific. Preocuparea aceasta întrucât privește existența este de natură ontologică, întrucât privește numai o ramură a existenței este de natură regională"[7].

Încercând să lămurească problema obiectului sociologiei, Traian Herseni optează în primul rând pentru delimitările terminologice și comprehensive ale problematicii vizate. Astfel, el stabilește faptul că știința este înainte de toate cunoaștere, mai precis o relație de cunoaștere între doi termeni, și anume subiectul și obiectul, fără de care nu ar putea fi identificată existența însăși. Așadar: „Știința trebuie întemeiată nu numai gnoseologic, ci și ontologic"[8].

În general, în cazul oricărei științe, cercetarea obiectului ei se identifică cu anumite momente ce trebuie neapărat parcurse: momentul ontologic (unul prealabil constituirii științei) și momentul științific (ulterior constituirii științei). Între acestea se intercalează momentul epistemologic (constituirea obiectului). După părerea sa, primatul momentului ontologic ține de structura logică a procesului științific și nu de temporalitatea acestuia.

În ceea ce privește demersul științific al sociologiei, considerațiile generale de mai sus dobândesc, în opinia lui Herseni, următorul sens: societatea ca obiect al sociologiei trebuie cercetată în două momente diferite – „un moment prealabil constituirii sociologiei ca știință, în care societatea este analizată ca existență, și un moment ulterior, după ce existența societății e dovedită (și numai dacă e dovedită), în care se urmărește existența ca societate sau, pentru că accentul de-acum cade pe societate, putem spune că se urmărește societatea ca societate"[9].

Prin lucrarea *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*, Tr. Herseni încearcă să lămurească o problemă precisă și perfect delimitată, realitatea socială

---

[6] Traian Herseni, *Realitatea socială* ..., p. 7.

[7] *Ibidem*, p. 4-5.

[8] *Ibidem*, p. 10.

[9] Traian Herseni, *op. cit.*, p.10; Acest citat, ca de altfel toate cele pe care le reproducem din lucrările lui Herseni, conturează un anumit stil al gândirii sale, care este cel al unor jocuri semantice, de configurare și reconfigurare a unor semnificații. Formulările tipice pentru acest stil sunt: „sociologia ca știință", „sociologia ca ontologie regională", „societatea ca existență", „existența ca societate", „societatea ca societate". Acest stil cu expresii grele și întorsături face de multe ori dificilă comutarea propozițiilor lui Herseni, de aceea în paginile studiului nostru am oferit spații mai întinse citatelor acestuia.

ca existență, justificând în acest fel și opțiunea pentru subtitlul ales „Încercare de ontologie regională".

Dar ce semnifică pentru Herseni conceptul de „regiune ontologică"? Răspunsul la această întrebare, ce presupune și stabilirea semnificațiilor ontologiei regionale, este cuprins în sinteza sa asupra sociologiei românești, în care își analizează și propria operă: „În *Realitatea socială* ne-am propus să căutăm dacă există o regiune ontologică a societății, care poate să fie privită ca obiect al sociologiei"[10].

Traian Herseni caută, de fapt, un obiect al sociologiei, care să fie diferit de cel „tradițional", încercând să propună inovații și refundamentări în domeniu. În esență, regiunea ontologică căutată este chiar societatea, fundamentul nemijlocit al sociologiei direcționat spre dobândirea de date sigure din societate, căreia el îi conferă o structură conceptuală profundă, atunci când postulează că obiectul sociologiei pe care îl propune este „societatea ca existență".

Societatea ca existență sau ca ontologie regională are, pentru Tr. Herseni, mai multe semnificații. Astfel, societatea se constituie în mod constant și simultan în: „stare de conștiință", „conviețuire omenească", „natură sufletească", „activitate", „activitate spirituală", „spirit obiectiv", „domeniul culturii", „funcția omului", „existența umană creatoare", „conștiința individuală în celălalt", „spiritual-obiectivă și structural-funcțională". Prin aceste semnificații ale societății ca existență, știința despre societate devine posibilă.

În *Realitatea socială*, încercarea de redefinire a obiectului sociologiei l-a determinat pe Herseni să identifice aporetic – prin logica problemelor și a problematicii sociologiei – o serie de paradigme în istoria sociologiei.

Integrarea demersului său aporetic în istoria sociologiei a însemnat lămurirea limitelor și a cadrului de manifestare al următoarelor paradigme: mecanicism, contractualism, psihologism, relaționism, naturalism, istoricism, sociologism, universalism, noologism, fenomenologism.

El nu a identificat aceste paradigme pentru a le accepta, ci pentru a avea față de ele o poziție critică, dezvăluind prin atitudinea adoptată originalitatea gândirii sale. Astfel, pentru Herseni, *mecanicismul* este „poziția cea mai puțin întemeiată", întrucât prin numărul mic al elementelor ce le conține nu explică suficient trăsăturile specifice societății. *Contractualismul*, în raport cu mecanicismul, recunoaște dimensiunea voluntară a vieții sociale. Ca teorie, însă, prezintă toate erorile posibile. *Psihologismul* este criticat deoarece reduce totul doar la individual, dar acesta este supus influenței societății și, prin urmare, fenomenele sociale pot fi în atenția psihologiei numai ca rezultat al acțiunii indivizilor. Primul pas spre o sociologie propriu-zisă îl realizează *relaționismul*, numai că societatea nu se reduce doar la relații, ci „ea ne apare ca o realitate dincolo de ele", iar relaționismul nu lămurește ce este societatea. În ce privește *naturalismul*, Traian Herseni are

[10] N. Bagdasar (coord.), *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, București, Edit. Societatea Română de Filosofie, 1941, p. 584.

convingerea că „analogiile de suprafață cu natura organică" nu contribuie la clarificarea realității sociale şi a specificului ei. *Istoricismul* reprezintă un plus pentru viața științifică a societății. Indubitabil, „societatea este şi un proces istoric", dar sociologia trece dincolo de istorie, adoptând şi un punct de vedere static. *Sociologismul* devine cel dintâi curent științific care „dovedeşte existența sui generis a societății" şi conferă cercetărilor particulare un nou înțeles. Eroarea sociologismului constă în exagerarea nepermisă a punctului de vedere sociologic, pentru a constitui din sociologie „o enciclopedie a științelor sociale particulare". Pasul hotărâtor pentru constituirea sociologiei îl face *universalismul*, dar această paradigmă cade în păcatul de a lăsa nedefinită „natura totalității sociale, încercând să înlăture determinismul cauzal din știință". *Integralismul* comite eroarea de a considera societatea ca o realitate ce îi ignoră pe indivizi. Astfel că, problema raportului individ–societate apare ca insuficient aprofundată atât de individualism, cât şi de universalism. *Noologismul,* prin intermediul culturii, vizează deopotrivă individul şi societatea, cu precizarea că aceasta nu lămureşte pe deplin noul cadru al realității. *Fenomenologia* este singura paradigmă care a rămas necriticată de către Herseni, datorită noutății ei, cât şi a poziției autorului, care este una prin excelență fenomenologică. De aceea, problema individului şi a societății se pune în termenii comprehensiunii fenomenologice.

Sociologia este, astfel, știința explicativă a societății ca societate, ce caută să cerceteze toate aspectele reale ale vieții sociale şi să le transpună în termenii cât mai exacți ai științei. Sociologia devine, aşadar, singura știință cu adevărat a realității sociale, știință a existenței sociale, cu semnificațiile deja identificate.

Revenind la încercarea lui Traian Herseni de a contura o sociologie originală, el sublinia faptul că despre o cercetare a vieții sociale se poate vorbi numai după „o prealabilă lămurire față de Kant. S-a spus cu mult înțeles că astăzi se poate filosofa *cu* Kant, se poate filosofa *împotriva* lui Kant, dar nu se poate filosofa *fără* Kant"[11].

În acelaşi timp, societatea nu este un dat al cunoaşterii. Ea trebuie cunoscută şi înțeleasă prin trăire conştientă în interiorul ei, pe baza căreia se pot dezvălui semnificațiile societății ca existență.

În demersul său sociologic, Herseni apelează din nou la interogații (*ce înseamnă a trăi în societate?*), fapt ce-i conturează şi mai precis originalitatea. El explicitează semnificația amintită astfel: „A *trăi societatea* (s.a.) însemnează a avea impresii subiective despre ea, sau, într-un sens mai special, a te confunda emoțional cu ea [...] Sub *trăire în societate* (s.a.) înțelegem un raport ontologic, nu gnoseologic, între om şi societate. Omul face parte existențial din societate, el există în existența societății, ca existență – parte – din – ea, ca societate"[12].

Trăirea imediată în societate înseamnă cunoaşterea şi asumarea semnificațiilor societății ca existență: convieţuire umană, acțiune şi faptă, spirit obiectiv,

[11] Tr. Herseni, *Realitatea* ..., p. 23.
[12] *Ibidem,* p. 26.

ființă colectivă (socialul şi societatea), se traduce într-un cuvânt printr-o implicare cognitivă şi existențială. „A trăi" este, pentru Tr. Herseni, şi existență şi cunoaştere în acelaşi timp.

Esența trăirii în societate este convieţuirea umană, dar „Convieţuire însă nu înseamnă a te găsi *alături*, cum se găsesc cartofii într-un sac sau pietrele într-o grămadă, ci a te găsi *împreună*, cuprins cu alții într-o unitate de raporturi funcționale, într-o comunitate"[13]. Acesta constituie nivelul societății ca existență, prin convieţuirea dintre indivizi şi societate realizându-se o legătură „esențială", ce reprezintă liantul între polii aceleiaşi realități.

În concepția lui Herseni, viața socială înseamnă conştiință activă, deoarece „fără conştiință noi am trăi alături, nu împreună. Viața socială este o stare a conştiinței, nu a organismului"[14], o deschidere a omului spre semenii săi şi nu o stare a organismului, aşa cum este cazul la organicişti. Orice societate omenească are în vedere conştiința pentru a se constitui şi dezvolta, pe când, în momentul în care omul pierde contactul cu realitatea, nu mai realizează dacă se află sau nu în societate. Putem afirma, astfel, că în acest ultim caz, se instalează o boală a conştiinței, care „desocializează omul".

Societatea ca „stare a conştiinței" este un alt nivel al aceleiaşi realități. Ajunşi în acest punct, se impun următoarele precizări: dacă în societatea ca existență referentul îl constituie nivelul *existențial* al societății, în societatea ca stare a conştiinței nivelul vizat este cel *cognitiv*. Reformulând considerațiile de mai sus, susținem că reflecțiile lui Herseni asupra realității sociale se manifestă pe structurile a două matrici, o *matrice existențial-socială* şi o *matrice cognitiv-comprehensivă*, care sunt în mod constant complementare şi convergente.

Pe matricea cognitiv-comprehensivă a vieții sociale, Herseni problematizează înțelesurile societății şi raportul existent între sociologie şi societate, identificând în numeroase definiții societatea cu viața: „societatea este în primul rând o stare de conştiință, fără aceasta noi n-am înțelege nimic din comportările exterioare ale omului"; „sociologia îşi urmăreşte integral fenomenele care o interesează, chiar dacă ele se petrec în conştiință"; „viața înseamnă activitate, de aceea a trăi împreună înseamnă a activa împreună"; „societatea este în mod exclusiv convieţuire spirituală"[15].

După convieţuire, următoarea trăsătură a vieții sociale este acțiunea, fapt ce explică aria de răspândire destul de largă a voluntarismului sociologic.

Într-o altă definiție dată societății, Herseni vede societatea ca pe un raport de voințe şi nu ca pe un produs al voinței. El îl aduce în prim plan pe Max Weber, pentru care acțiunea reprezintă chiar esența sistemului său de sociologie, pentru a-şi argumenta astfel propria poziție adoptată în abordarea socialului. Astfel, M. Weber, ținând cont de principiul constitutiv al socialului, susține că: „socialul este acțiune

[13] *Ibidem*, p. 29.
[14] *Ibidem*, p. 30.
[15] *Ibidem*, p. 30-34.

dotată cu un înțeles (de unde natura comprehensivă a sociologiei: *verstehende Soziologie*), însă numai acțiunile îndreptate spre alți oameni sunt sociale"[16]. Herseni a preluat și îmbunătățit considerațiile lui Weber despre acțiunea socială. Reconsiderând semnificațiile societății (conviețuirea umană, acțiune și faptă), el concluzionează: „conviețuirea cuprinde în însăși esența ei activitatea – activitatea își trage socialitatea din faptul conviețuirii. Ea este acțiune și faptă. Acestea sunt sociale numai dacă apariția lor este legată și numai prin ceea ce este legată de faptul fundamental: conviețuirea"[17].

În accepțiunea hersenianã societatea, fiind viață, are drept fundament activitatea umană ce se împarte în acțiunea propriu-zisă și fapta, care este rezultatul acțiunii.

Trăirea noastră în societate ne confirmă, din perspectiva lui Herseni, faptul că societatea ca realitate ne transcede, așa cum fapta descătușată de individul care o determină dobândește un înțeles obiectiv, care dăinuie în timp: „Marx și Durkheim au observat foarte bine acest lucru când au afirmat că realitatea socială se poate întoarce coercitiv împotriva indivizilor"[18].

Herseni susține existența unei diferențieri între subiectiv și obiectiv, prin intermediul distincției viață sufletească-viață socială, pe care individul, ca membru al societății, le trăiește împreună.

Considerând societatea ca existență, cultura ca produs spiritual și social dobândește o semnificație majoră. Pe temeiul acestor delimitări, Herseni conchide: „Societatea fiind spirit obiectiv, nu ține de realitatea sufletească, ci de realitatea culturală, spiritul obiectiv este domeniul culturii. Societatea este prin definiție viață culturală"[19].

Ultima semnificație, dar nu cea din urmă, este cea a ființei colective, din perspectiva căreia societatea nu există în afară de indivizi. Aceasta nu reprezintă însă o însumare a indivizilor, ci o nouă structură socială. Demersul hersenian urmărește reformulările problemelor, al căror scop este de a întări ideea primă. Prin urmare, cei doi poli ai realității herseniene sunt explicitați astfel: „individul și societatea sunt două aspecte de perspectivă ale aceleiași realități, legătura lor e de natură existențială, ceea ce însemnează că numai împreună sunt realitate"[20]. Întrucât societatea nu există în afara indivizilor, adică a unui „eu" și a „celorlalți", existența societății nu poate fi decât una polară.

În viziunea lui Traian Herseni, sociologia, marea sociologie pe care el o propune este rezultatul prelucrării sistematice a datelor realității concrete pentru analiza comprehensivă a societății, ce va urmări cu precădere esența vieții sociale. Respingând aspectele materiale, corporale și fizice ale societății, el optează pentru

[16] *Ibidem*, p. 36.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 41.
[19] *Ibidem*, p. 42.
[20] Idem, *Individ și societate în satul Fundu Moldovei*, „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială", an X, 1932, nr. 1-4, p. 137.

semnificația spirituală a acesteia, considerând că regiunea existențială a societății trebuie căutată în dimensiunea spirituală a existenței umane.

Din punct de vedere al înțelesului spiritual al lumii sociale, existența poate fi: socială, extra-socială şi non-socială. Dincolo de dimensiunile existenței, societatea, prin natura ei spirituală, organizațională – spiritualul este cel care face ordine –, reprezintă în sociologia fenomenologică a lui Herseni realitatea funcțională, care se fundamentează pe raporturile, relațiile existente în aceasta. Herseni explicitează realitatea funcțională astfel: „În societate omul există împreună cu semenii săi, societatea prin urmare nu se confundă cu oamenii cari o trăesc, ea este numai un mod de existență a lor – ea nu e existența omului întreg sau a omului personal, ci existența oamenilor *împreună*, coexistența lor. Această coexistență are la bază conştiința de noi, conştiința comunității. Între noi trebue să existe deci un plan de comunicare, un plan în care ființa personală să înțeleagă pe cealaltă ființă: comunicabilitatea ca existență specifică, esențială a societății, pe care am numit-o obiectivitate. De aceea realitatea socială e o realitate de semne, de simboluri, de înțelesuri transmisibile – ea este realitate dotată cu un înțeles"[21].

Discursul lui Traian Herseni este modern şi actual prin referința la realitatea structural-funcțională a societății. Această dezvăluire a societății ca realitate structural-funcțională confirmă convergența semnificațiilor ontologiei regionale în următoarele direcționări: „a) acceptarea unei analogii între sistemul organic descoperit de ştiințele biologice şi realitatea socială, care reprezintă obiectul sociologiei; b) înțelegerea societății ca un sistem aflat în relații cu natura; c) realitatea socială este constituită din părți interrelate în care nici o parte nu poate fi înțeleasă în izolare față de întreg; d) fenomenele sociale sunt analizate în termenii funcțiilor pe care ele le realizează în realitatea socială; e) sistemul şi părțile lui sunt supuse evoluției; f) elementele sistemului sunt legate într-o structură"[22].

Aspectul care generează configurația societății este, deci, conviețuirea, care înseamnă, în esență, legătura care se stabileşte între indivizi la toate nivelurile posibile. Acest fapt ne plasează în faza incipientă a unui „plan structural şi funcțional". Legătura sufletească dintre oameni dă profilul societal şi este, la rându-i, influențată de acesta. Societatea este „ordine", ce vizează cuprinderea, armonizarea şi unificarea relațiilor sociale, deci este „cu necesitate structură": „Conviețuirea cuprinde cu necesitate un *principiu* de conviețuire, un plan de construcție după care să se orânduiască părțile pentru a putea conviețui. Pentru că a conviețui înseamnă deopotrivă diversitate şi unitate"[23].

Pentru Herseni, conviețuirea este mai mult decât viețuire, este un cumul social şi anume: „ordinea vieții împreună, planul de orânduire a vieții în comun, un

[21] *Ibidem*, p. 70-71.

[22] A. Mihu, *Studiu introductiv*, în: Traian Herseni, *Sociologie*, Bucureşti, Edit. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1982, p. 18-19.

[23] Tr. Herseni, *Realitatea* ..., p. 131.

sistem unitar de raporturi, o totalitate de tipare în care se varsă viața, pentru a putea să existe împreună cu alte vieți. E ceea ce numim structură. Structura, logic, e anterioară părților și poate fi gândită și independent de oameni, dar ontologic, partea și întregul, structura și elementele ei sunt întotdeauna legate, o existență ca existență n-au decât împreună"[24], așa cum manifestarea eului și conștiința de noi sunt corelative.

La Herseni, societatea surprinde în sens generic acel element, care, prin structura sa, asigură apariția spiritului pe un plan de obiectivitate, plan care susține manifestarea culturii în societate. În cele din urmă, societatea „este realitate structural-funcțională și spiritual-obiectivă – deci structură, funcțiune, spirit și obiectivitate într-o totalitate existențială"[25], în care regiunea existențială a societății are în vedere lumea ca și „creatoare de cultură" a indivizilor umani ce coexistă în societatea dată.

Dacă realitatea socială ca existență se traduce prin coexistență umană, atunci momentele socialului pe care le numim: individ, societate, cultură, nu pot fi detașate unele de altele decât de o manieră abstractă, pentru că ele împreună definesc aceeași existență: realitatea socială.

Lucrarea *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională,* prin descendența sa din fenomenologia husserliană, dar mai ales prin eforturile sociologului de a descoperi semnificații, structuri, realități obiective, reprezintă un autentic model atât pentru sociologia românească, cât și pentru opera acestuia. Astfel, el s-a detașat într-un mod original de *sociologia militans* a lui Dimitrie Gusti, dar și de demersul sociologiei *satului devălmaș* a lui Henri H. Stahl, propunând o sociologie spirituală, care îl apropie mai mult de sociologia axiologică a lui Eugeniu Speranția.

În ceea ce privește propria-i operă, rolul lucrării *Realitatea socială* este fundamental, dar în același timp trebuie avute în vedere și temele majore ale *Sociologiei* (1982), care se circumscriu și ele semnificațiilor și structurilor ontologiei regionale. Așadar, deși acest tratat de sociologie explică, într-o anumită măsură, evoluționist societățile umane, el are la temelia lui o viziune structuralist-funcționalistă, enunțată de Herseni încă din lucrarea *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională.*

Sociologie este o sinteză a căutărilor, dar și a confirmării că propria-i sociologie nu este tributară, ca teorie generală a societății, „sociologiilor" școlii monografice – grupare din care a făcut parte –, ci este o construcție originală, cu repere în fenomenologia lui Husserl, fiind rezultatul unui efort creator singular și de durată al sociologului.

Vom încerca să întregim paleta de semnificații ale ontologiei regionale herseniene, așa cum apar ele particularizate în capitolul final al *Sociologiei*, „Teoria generală a vieții omenești".

---

[24] *Ibidem.*

[25] *Ibidem,* p. 134.

Reținem, în primul rând, redefinirea ontologiei regionale: „În termeni filosofici (de ontologie regională), realitatea socială omenească nu constituie o *regiune existențială* (s.a.) bine diferențiată de alte regiuni existențiale decât în totalitatea ei concretă având ca bază indivizii umani care o compun"[26]. Această redefinire a ontologiei regionale diferă foarte puțin de cea utilizată în lucrarea *Realitatea socială*. În primele referințe la ontologia regională, pe care le putem numi ale unei scrieri de tinerețe, Herseni făcea, așa cum se poate urmări și în demersul nostru, o veritabilă risipă de enunțuri, în care semnificațiile ontologiei regionale sunt multiple. În redefinirile din *Sociologie*, semnificațiile sunt mai restrânse și cu puternice accente comprehensive de concentrare a discursului în teme corelate. Semnificațiile ontologiei regionale din *Sociologie* sunt în raport de asemănare cu cele din *Realitatea socială*, dar nu de identitate, ceea ce înseamnă un spor de originalitate a operei de maturitate în raport cu cea de tinerețe.

Din perspectiva teoriei sale generale asupra vieții sociale, indivizii umani își desfășoară activitatea în anumite cadre sociale, numite de către el „modalități de viață socială", care trebuie să se distingă în mod clar unele de altele. Există, astfel, „una primordială, absolut necesară existenței umane ca atare, independent de voința și conștiința participanților, care se nasc și cresc în cadrul ei, pe care o numim *comunitate* (cu putința de a deveni mai târziu conștientă și acceptată sau respinsă), alta derivată, secundară, posibilă numai pe baza și în cuprinsul celei dintâi, care depinde, într-o măsură oarecare, de voința și aspirațiile celor care participă, unitate pe care o numim, tot numai convențional *grupare*"[27].

Ținând cont de perspectiva enunțată mai sus, Herseni urmărește aducerea în prim plan a raportului dintre comunitate și conștiință, folosind în acest sens tehnica discursului științific. Așadar, dacă discursul din *Realitatea socială* are ca scop identificarea semnificațiilor filosofice ale ontologiei regionale, în *Sociologie* el abordează acest concept într-un mod riguros, științific.

Reactualizarea unei mai vechi teme, cea a *dialecticii spiritului*[28], îl determină pe Herseni să includă în sinteza finală a sociologiei sale, ca variabilă a semnificațiilor ontologiei regionale, dialectica raportului dintre individ și societate: „Indivizii umani nu există decât în societate, iar societatea nu există decât prin indivizi, fără ca aceasta să însemne că indivizii se reduc la colectivitate sau că societatea este reductibilă la indivizi. Dacă analizăm lucrurile până la capăt, ajungem la o concluzie mult mai exactă: o societate este chiar colectivitatea indivizilor care o compun, un număr oarecare de *oameni asociați* (s.a.), încât nu există pe de o parte *societatea* (s.a.), pe de altă parte *indivizii* (s.a.), ca două realități perfect deosebite, așezate oarecum față în față, ci aceeași realitate articulată pe două planuri ontologice diferite: societatea ca totalitate a indivizilor componenți, a unor persoane asociate între ele, constituite într-o anumită formație socială, și

[26] Idem, *Sociologie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 515.
[27] *Ibidem*, p. 513-514.
[28] Idem, *Dialectica spiritului*, „Azi", an I, 1932, nr. 5, p. 355-361.

individul participant la această asociație, existent în sine, deși nu există decât împreună cu alții"[29].

În mod cert, deși e vorba de dialectică, Herseni apelează la o reducție fenomenologică a realității sociale, dezvoltând o dialectică fenomenologică. El identifică, astfel, două structuri ontologice „diferite": societatea și individul, pe care le numește "corelative", care funcționează și se dezvoltă pe baza principiului interacțiunii.

Herseni conferă culturii o dimensiune majoră în înțelegerea semnificațiilor ontologiei regionale. Cultura nu mai e privită unidimensional, ca în *Realitatea socială*, ci bipolar, în corelație cu socializarea: „Consecința pozitivă și cu caracter de permanență, tot timpul cât au existat și vor exista societăți omenești, constă în procesele de socializare sau culturalizare a noilor generații de către cele adulte, pentru a le asimila și integra eficient în viața socială și a asigura astfel stabilitatea, perpetuarea și dezvoltarea continuă nu numai a speciei, ci și a comunităților și civilizațiilor create sau însușite de ele"[30].

Ceea ce numea Herseni „spirit obiectiv" și determinare de către spiritual a socialului primește în redefinirea raportului dintre spiritual și social o dimensiune complementară și, în același timp, opusă paradigmei sociologismului, surprinsă astfel: „Dacă există unele fenomene sociale neculturale, de origine și structură biopsihică asemănătoare cu ale animalelor, nu există nici un fenomen cultural, spiritual sau noologic complet nesocial, toate, fără nici o excepție, sunt socioculturale și social-noologice, ceea ce nu înseamnă a fi integral sociale, cum susține, de exemplu, sociologismul"[31].

Dincolo de concentrarea asupra semnificațiilor ontologiei regionale, care au dus la regândirea și redefinirea acestora, Herseni urmează și în *Sociologie* direcția trasată de către Husserl în fenomenologia sa, faptul cel mai evident în acest sens reprezentându-l accentul pus de el, în primul rând, pe spiritual: „Dacă societatea este privită ca o realitate de esență spirituală, ca un complex de reprezentări și idei colective sau ca un sistem de relații intermentale etc., faptul că ea se ivește într-un anumit spațiu și se petrece într-un anumit timp este nesemnificativ, cele două realități (geografică și istorică – n.ns.) nu determină și nu afectează nici esența, nici existența și cu atât mai puțin înțelegerea și explicarea societății ca atare"[32].

Ceea ce Herseni numea în *Realitatea socială* „acțiune" ca variantă a semnificațiilor ontologiei regionale, în *Sociologie* apare ca „activitate" sau „activități sociale", sensuri gândite într-un limbaj ce-și asumă modernitatea: „Toate activitățile sociale se leagă, într-un fel sau altul, unele cu altele, dacă n-ar fi decât din cauză că aparțin și sunt desfășurate de oamenii din una și aceeași colectivitate. Există însă între ele și conexiuni sau corelații de ordin direct, în sensul că

[29] Idem, *Sociologie* ..., p. 515.
[30] *Ibidem*, p. 525.
[31] *Ibidem*, p. 533.
[32] *Ibidem*, p. 541.

elementele din cuprinsul lor apar totdeauna împreună, se influențează și chiar se determină reciproc. Teoriile mai vechi, care căutau să asemene societatea cu un organism sau cele de dată recentă, care folosesc analogii ori modele cibernetice, electronice, sistemice, nu corespund însă cu realitățile sociale. Interdependența și interacțiunea activităților sociale, așa cum ni le înfățișează toate cercetările de specialitate, sunt «gradiente» sau «seriale», variază neîntrerupt, fără intervale semnificative între ele, de la forme foarte laxe până la unele foarte strânse"[33].

Modernitatea pe care am subliniat-o mai sus e vizibilă prin asumarea de către Herseni a termenilor „conexiune", „model cibernetic", „sistemic", „interdependență", și „interacțiune", fapt ce conferă discursului său o notă de originalitate și, în același timp, de actualitate.

Se naște, astfel, o sociologie a activităților sociale, gândită de el în perspectivă istorică și evoluționistă. Din discursul său, deducem că principala caracteristică a activităților sociale, care rezultă din chiar „natura lor *constelară* sau *corelațională* (s.a.), este că fiecare interferează și conlucrează cu celelalte și recurg, de astă dată toate împreună, la unele activități auxiliare, pentru a-și asigura o desfășurare eficientă"[34].

Herseni a fost consecvent cu punerea în prim plan a spiritualului, aproape în termenii din *Realitatea socială*. Prin urmare, perspectiva structuralist-funcționalistă, teza principală a lucrării anterioare, își păstrează înțelesul și în *Sociologie*. El atribuie mai întâi societății următoarea semnificație: „structură de structuri": – „formată, la rândul ei, din numeroase structuri și substructuri, subsisteme, subunități, organizații, instituții și asociații, ajungând să constituie de fapt o *structură de structuri*..."[35] – și apoi, prin intermediul corelației dintre structură și funcție, argumentează faptul că structura modelează funcțiile: „o societate funcționează și se dezvoltă conform cu structura ei, dar în același timp ea are structura pe care i-o modelează funcțiile și pe care o modifică mecanismele și legile de evoluție"[36].

La confluența dintre semnificațiile ontologiei regionale prezente în *Realitatea socială* și experiența cercetărilor de teren, Herseni conturează coordonatele esențiale ale meditațiilor sale asupra sensurilor ontologiei regionale în structuri dialectice: comunitate-conștiință, individ-societate, socializare-cultură, social-noologic, dublete ce reprezintă atât miezul tratatului său de sociologie, cât și configurarea finală a semnificațiilor ontologiei regionale.

Din perspectiva sa, doctrinele sociologice, indiferent de natura lor, imaginativă sau chiar artistică, operează în virtutea faptului că autorii au anumite idei despre societate, pe când sistemului axiologic al societății ca realitate socială nu i se acordă atenția cuvenită de către sociologi.

[33] *Ibidem*, p. 563.
[34] *Ibidem*, p. 566.
[35] *Ibidem*, p. 576.
[36] *Ibidem*, p. 573.

Semnificațiile ontologiei regionale reprezintă o structură de continuitate în opera lui Traian Herseni, fiind prezente și în *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională* (1935) și în *Sociologie* (1982). Între cele două momente există și deosebiri, în sensul că în lucrarea elaborată în perioada interbelică, paleta semnificațiilor ontologiei regionale e mai bogată, în timp ce în *Sociologie* aceste semnificații sunt mai expresiv concentrate și primesc întruchiparea mai clară a convergenței matricii existențial-sociale cu matricea cognitiv-comprehensivă. Astfel, în structurile dialectice pe care le-am menționat mai sus, seria de termeni: comunitate, societate, cultură, social corespunde matricii existențial-sociale, iar seria de termeni: conștiință, individ, socializare, noologic aparține matricii cognitiv-comprehensive.

În conturarea gândirii sale sociologice, năzuința esențială a lui Traian Herseni a fost critica doctrinelor și paradigmelor sociologice anterioare cristalizării operei sale, în concurență cu acestea el propunând, prin construirea structurilor amintite, o fenomenologie dialectică.

Esențial pentru această paradigmă este înțelegerea societății ca „structură de structuri", societatea funcționând prin procesul complex al acestora. Atât funcționarea structurilor, cât și structurile ca atare sunt reale și reprezintă o corelație esențială între real și spiritual, astfel că sociologia lui Herseni poate fi circumscrisă *realismului noologic*. Această paradigmă reprezintă dimensiunea originală a sociologiei lui Herseni, atât în istoria paradigmelor sociologice, cât și în cadrul Școlii sociologice de la București, al cărei reprezentant de seamă a fost. Ea este prezentă atât în lucrarea *Realitatea socială încercare de ontologie regională,* cît și în *Sociologie*. În prima lucrare cele două matrici, cea existențial-socială și cea cognitiv-comprehensivă se manifestă oarecum independent una față de cealaltă. În sinteza ultimă, matricea existențial-socială și matricea cognitiv-comprehensivă se unesc atât la nivelul discursului, cât și la nivelul viziunii asupra ontologiei regionale. Atât prima lucrare, cât și cea de a doua alcătuiesc însă un sistem de idei și reflecții ce profilează original gândirea sociologică a lui Herseni, o gândire în care discursul este orientat spre adevăruri existențiale și sociale, pentru a dezvălui veridicități cognitive și comprehensive, în structuri esențiale.